

Manjinski identiteti u romanu "Ubiti pticu rugalicu" Harper Li

Jelinek, Sabina

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:289415>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i
Njemačkoga jezika i književnosti

Sabina Jelinek

Manjinski identiteti u romanu „Ubiti pticu rugalicu“ Harper Lee

Završni rad

Mentor: prof.dr.sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost/Katedra za teoriju književnosti i svjetsku
književnost

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Njemačkoga jezika i
književnosti

Sabina Jelinek

Manjinski identiteti u romanu „Ubiti pticu rugalicu“ Harper Lee

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: prof.dr.sc. Kristina Peternai Andrić

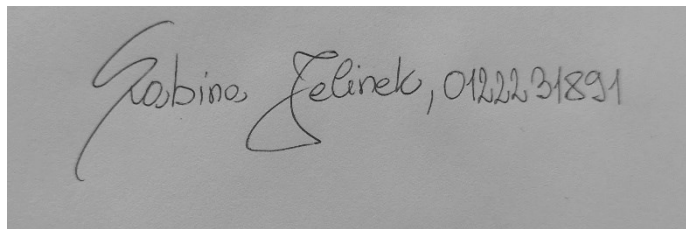
Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2022.

Gabina Zelinek, 0122231891

Sadržaj

0.1. Sažetak.....	5
1. Uvod.....	6
2. Teorijski aspekt identiteta	7
3. Invaliditet kao identitet te njegovo proučavanje	9
4. Manjinski identiteti	10
4.1. Rasna pripadnost kao manjinski identitet	10
4.2. Rodna pripadnost kao manjinski identitet.....	11
5. Roman <i>Ubiti pticu rugalicu</i>	13
5.1. Manjinski identitet u romanu	14
5.2. Analiza pripovjedača	18
5.3. Binarne opozicije.....	19
5.4. Metafore i stereotipi	20
6. Zaključak	23
7. Literatura.....	24

0.1. Sažetak

Predmet ovog završnoga rada jest manjinski identitet u različitim kategorijama, a ponajviše u kategorijama rase i roda. Svrha ovog završnog rada jest teorijski prikazati pojam identiteta, odnosno prikazati invaliditet kao (manjinski) identitet te prikazati na koji način je manjinski identitet prisutan u predlošku *Ubiti pticu rugalicu*. Ujedno je svrha ovoga završnoga rada odrediti kakav utjecaj ima društvo na formiranje identiteta te kako ono gleda na subjekt čiji je identitet manjinski, a naposljetku i kako se društvo odnosi prema manjinama. Osim toga, razmotrit će se i važna uloga književnosti u tematizaciji invaliditeta, ali i uloga invaliditeta u književnosti. Istraživanje je provedeno na predlošku *Ubiti pticu rugalicu* Harpera Lee (1960.), a analiza je potkrijepljena citatima iz primarne i sekundarne literature. Invaliditet nije samo tjelesna disfunkcija ili bolest, nego se može promatrati kao vrsta manjinskog identiteta. Jednako kao i pripadanje različitim rasnim, vjerskim, nacionalnim i sl. skupinama koje nisu brojne, odnosno koje ne prevladavaju, ni osobe s invaliditetom društvo često ne prihvaća zbog njihove različitosti. Kako bi neki identitet bio valjan, potrebna je društvena potvrda koja u mnogim slučajevima izostaje. Roman *Ubiti pticu rugalicu* tematizira odnos društva prema Afroamerikancima i ženama te na taj način postavlja temeljna etička pitanja i pretpostavke te eventualno potiče empatiju kod čitatelja. Roman pripovijeda o nečemu što je marginalizirano i nekonvencionalno, stoga je nerijetko bio zabranjivan. Invaliditet i drugi manjinski identiteti zahtijevaju priču, odnosno jezičnu artikulaciju kako bi bili zaokružena cjelina stoga su pripovjedne reprezentacije invaliditeta vrlo važne kako društveno, tako i kulturno, obrazovno i odgojno.

Ključne riječi: Harper Lee, *Ubiti pticu rugalicu*, manjinski identitet, invaliditet, rasa, rod

1. Uvod

Tema završnoga rada jesu manjinski identiteti u romanu *Ubiti pticu rugalicu* Harper Lee. Cilj ovog završnog rada jest analiza pojma identitet te prikaz manjinskog identiteta prije svega rasnog i rodnog u književnom predlošku *Ubiti pticu rugalicu*.

Struktura završnog rada je podijeljena u nekoliko poglavlja. Na početku nalazi se uvod. Zatim se u drugom poglavlju tematizira identitet te na koji način se on formira i što sve utječe na njegovo formiranje. Treće poglavlje jest invaliditet kao identitet te njegovo proučavanje. U četvrtom poglavlju je obrađen manjinski identiteta te je podijeljen u dva potpoglavlja, a to su: rasa kao manjinski identitet i rod kao manjinski identitet. Nakon toga, u petom poglavlju, slijedi središnji dio, odnosno analiza predloška *Ubiti pticu rugalicu* na temelju četiri strukture, a to su: 1) prikaz manjinskog identiteta u romanu, 2) analiza pripovjedača, 3) binarne opozicije i 4) metafore i stereotipi. Naposljetku će biti donesen zaključak i pregled korištene literature.

Budući da roman vrlo detaljno prikazuje način življenja i stereotipe te odnos bijelaca prema crncima, zaključno je da ima etički učinak te da postavlja politička i etička pitanja i potiče empatiju kod čitatelja.

2. Teorijski aspekt identiteta

Pojam identiteta Kristina Peternai Andrić definira na sljedeći način: „Identitet je simbolička izvedba, ideja o sebstvu što može biti usklađena ili u neskladu s društvenim kontekstom.“ (Peternai Andrić 2019: 88). Pronalaženje identiteta treba se razmatrati kao proces ponovnog pronalaženja sebe i vlastite povijesti, a pitanje identiteta kao društveno potrebna konvencija stoga individue teže pronalasku identiteta i procesu identifikacije kako bi osjećale sigurnost i pripadnost: „Biti svugdje potpuno ili djelomice „neuklopljen“, ne biti nigdje potpuno može biti uznemirujuće, ponekad i ozlovoljavajuće iskustvo.“ (Bauman 2009: 18). Ujedno, „pitanje identiteta javlja se jedino s izloženošću „zajednicama“ druge kategorije“ (Bauman 2009: 16), odnosno „Identitet se tvori kroz razlike, prema onome što nije.“ (Peternai Andrić 2019: 103).

Iako postoji veliki broj teorija o tvorbi identiteta, dvije su u potpunoj oprečnosti, a to su esencijalistička i antiesencijalistička. Esencijalistička teorija o tvorbi identiteta: „identitet vidi kao prirodan, postojan, stabilan, nepromjenjiv i čvrst [...]“ (Peternai Andrić 2019: 91), dok pak s druge strane antiesencijalistička teorija „identitet vidi kao promjenjivu kategoriju, fluidnu, plastičnu, bez čvrste jezgre i arbitrarnu, specifičnu za pojedino vrijeme i mjesto, [...]“ (Peternai Andrić 2019: 91). Budući da se smatra kako je identitet uvjetovan: „političkim, socijalnim, ekonomskim, povijesnim, kulturnim okolnostima“ (Peternai Andrić 2019: 88), mnogobrojni teoretičari su priklonjeni antiesencijalističkoj teoriji stoga se identitet ne promatra kao nešto što je stalno i nepromjenjivo, nego kao nešto fluidno te stoga podložno promjenama. Vrlo je važno napomenuti da u tvorbi identitet ključnu ulogu ima jezik: „Identitet se tvori jezikom; jezikom se subjektu može utisnuti stigma, jezikom se manipulira, ugnjetava, zlostavlja. Jezik nam iscertava granice, ali je jezik arbitran i dopušta prekoračenja, što znači da postojeći identiteti s vremenom mogu promijeniti značenje, a nove se identitetne kategorije stvoriti.“ (Peternai Andrić 2021: 27). Identitet se može promatrati kao svojevrsni cilj kojemu treba težiti i za koji se treba boriti ili pak više ciljeva između kojih treba odabrati jedan. Identitet, a posebice nacionalni identitet, nije nešto što je čovjeku urođeno. Sve dok se u povijesti nije počelo postavljati pitanje o nacionalnom identitetu, odnosno dok moderne države nisu učinile odgovor na pitanje nacionalnosti obveznim svim građanima, ljudi nisu razmišljali o svojoj nacionalnosti: „Naposljetku pitanje „tko si“ postaje smisljeno tek kada povjeruješ da možeš biti netko drugi; jedino ako imaš izbora, te jedino ako o tebi zavisi ono što odabireš; jedino ako trebaš nešto učiniti, da bi taj odabir bio „realan“ i održao se.“ (Bauman 2009: 22). Postoje dvije vrste individua, prva je ona koja je sama imala mogućnost

birati identitet, a druga je ona kojoj je identitet nametnut te ga ne može odbaciti. Identiteti koji su nametnuti najčešće stvaraju stereotipe, ponižavaju, dehumaniziraju te stigmatiziraju. Kako bi neki identitet bio valjan, potrebna je društvena potvrda stoga se ljudi većinom neprestano trude biti u skladu s društvenim normama i tekućom modom. Ukoliko željena društvena potvrda izostane, individue budu okarakterizirane kao „potklasa“, a primjeri potklase su samohrane majke, nekadašnji ovisnici, prosjaci, izbjeglice itd. – zaključno svi oni koji ne odgovaraju društvenim pretpostavkama o poželjnom identitetu. Osim toga, problem modernog društva jest u tome što otvara mogućnost virtualnih zajednica poput Instagrama, Facebooka, Snapchata i sl. no one stvaraju samo prividno zajedništvo i pripadnost, a stvarnost se uvelike razlikuje. Štoviše, moderno fluidno društvo se prema identitetu ponaša kao prema odjeći - kada ga više ne žele ovjese ga na vješalicu i zamijene novim, još boljim ili suvremenijim komadom jer postoji opasnost da on nije najbolji kojeg pojedinac može posjedovati. Individue više ne žele biti čvrsto vezane uz jedan identitet, nego stalno teže nečem novom, sve više je moderan svijet oblikovan potrošački.

Prema Baumanu ¹ živimo u svijetu „u kojem je najvažniji brz svršetak, prelazak na nešto novo i počinjanje iz početka;...“ (Bauman 2009: 60). Što dovodi do zaključka da je proces identifikacije stalan i beskonačan: „Kada se prestanete „modernizirati“, kad spustite ruke i prestanete naklapati o tome što vi jeste i što svijet oko vas jest – prestajete biti „moderni“.“ (Bauman 2009: 69). Ili, u drugom primjeru, dijete već od svojeg najranijeg doba traži potvrdu majke, kako navodi Hall: „shvaća ju kao „referencijalnu točku“, ne kao ideal njegova ega, nego kao njegov idealni ego.“ (Hall 2006: 365).

¹ „Nagrađeni smo slobodom kretanja, ali jedno što ne možemo odabrati jest da se prestanemo kretati.“ (Bauman 2009: 60)

3. Invaliditet kao identitet te njegovo proučavanje

„Proučavanje invaliditeta u okviru humanističkih znanosti relativno je nova disciplina, koja se pojavila dvadesetih godina dvadesetog stoljeća,[...]“ (Paternai Andrić 2019: 143). Do tada je invaliditet bio oblikovan samo medicinski, psihijatarski, umjetnički i književno. Danas se invaliditet u humanistici ne proučava kao bolest niti se pronalaze medicinska rješenja, već se proučava uloga invaliditeta u društvu te odnos društva prema invaliditetu odnosno njegova stigmatizacija i marginalizacija. „U istraživanju invalidnosti unutar humanističkih i društvenih znanosti zastupljene su također teme iz povijesne perspektive kroz rasprave o pravu glasa, slobodi rasa i ograničavanje imigracije.“ (Paternai Andrić 2019: 147).

Kako bi se invaliditet u potpunosti prikazao, jedan od medija je književnost. Invaliditet zahtjeva priču odnosno jezičnu artikulaciju stoga su pripovjedne reprezentacije invaliditeta vrlo važne kako društveno, tako i kulturno, obrazovno i odgojno. Književnost ima etičku, ali i političku ulogu. Invaliditet spada pod okrilje pojma manjinski identiteti, gdje spadaju i pripadnici pojedinih rasnih, vjerskih, nacionalnih i sl. skupina koje nisu brojne, odnosno koje ne prevladavaju i koje društvo ne prihvaća, odnosno gleda na njih kao na nešto „nenormalno“ i ne „dovoljno dobro“ jer „stanja i perspektive većine vrijede kao norma što ju je većina uspostavila i na temelju koje se osobe s invaliditetom promatra kao odmak od norme [...]“ (Paternai Andrić 2019: 169). Kao što navodi Paternai Andrić: „Kategorija invaliditeta je jednako kao i ostale identitetne kategorije: fluidna, plastična, bez čvrste jezgre i arbitrarna [...]“ (Paternai Andrić 2019: 172), odnosno: „ono što se invalidnošću smatra u jednom prostoru, kulturi ili vremenskom razdoblju ne mora se na jednak način identificirati u drugoj.“ (Paternai Andrić 2019: 172-173). Ujedno, „Bilo koji subjekt može biti „normalan“ u jednom trenutku, u sljedećem već osoba s invaliditetom.“ (Paternai Andrić 2019: 173) što znači da invaliditet ne mora biti nužno urođen, nego može biti i stečen tijekom života. „Svi pristupi unutar istraživanja invaliditeta shvaćaju invaliditet kao manjinski identitet, ali su njihove polazne pozicije, interesi i metodologija bitno različiti [...]“ (Paternai Andrić 2019: 170).

Naposljetku, „Invaliditetu se u socijalnom modelu ne pristupa kao defektu i deficit, nego kao razlici, međutim razlika može uzrokovati zadovoljstvo i znatiželju, ali i strah i izolaciju.“ (Paternai Andrić 2019: 171), stoga je invaliditet najčešće, kao i ostali manjinski identiteti, podložan diskriminaciji, marginalizaciji, stereotipizaciji i dehumanizaciji.

4. Manjinski identiteti

Hall navodi kako su akademske discipline poput feminizma, queer teorije, kritičke rasne studije i sl. postavile temelje za proučavanje pitanja identiteta.² Pojam manjinskog identiteta obuhvaća kako invaliditet, tako i rasnu i rodnu pripadnost. Budući da se pojedinac lakše identificira s osobama iste rasne ili rodne pripadnosti nego li različite: „Jezikom zdravog razuma identitet se konstruira na pozadini prepoznavanja nekog zajedničkog porijekla ili zajedničke osobine s drugom osobom [...]“ (Hall 2006: 360), nerijetko se jednako ponaša prema manjinama u koje spadaju i rodna i rasna manjina i osobe s invaliditetom. Odnosno manjinski identiteti često bivaju marginalizirani, diskriminirani, stereotipizirani i stigmatizirani.

4.1. Rasna pripadnost kao manjinski identitet

Rasna klasifikacija utemeljena na biološkim razlikama nije postojala u Zapadnoj Europi sve do velikih geografskih otkrića i kolonizacije: „S velikim geografskim otkrićima i kolonizacijom drugih kontinenata koju su sproveli Evropljani, u zapadnoevropskim shvatanjima pojavljuje se pojam rase koji do tada nije korišćen za opisivanje „tamnoputih drugih“, već su svi ljudi bili podjeljeni prema stepenu „tamnoće“ kože na tri kategorije koje nisu mnogo govorile o njihovom etničkom poreklu.“ (Simić 2012: 247). Što dovodi do zaključka da rasni identitet nije nešto što je čovjeku urođeno nego nastaje pod društvenim utjecajem, kako navodi Simić: „[...] postojeće rasne i rodne klasifikacije su posledica diksurzivnih praksi, [...]“ (Simić 2012: 256) čime se odmiče od prvobitnog esencijalističkog shvaćanja rase i roda³, a „To znači da se neko ne rađa „po prirodi“ kao muško ili žensko, crnac ili belac, već da takav postaje prolazeći kroz društvene prakse koje određuju njegovu/njenu rasu i rod [...]“ (Simić 2012: 255).

Rasa spada u onu skupinu identiteta uz koje se vežu stereotipi, diskriminacija te dehumanizacija. Rasna diskriminacija prisutna je kroz cijelu povijest čovječanstva. Afroamerikanci su bili robovi bijelcima, sjedili su u stražnjem dijelu autobusa:

² „The academic disciplines, such as feminism, queer theory, postcolonial and critical race studies, which came out of these movements and campaigns have given generations of scholars theoretical training that can sensitise them to the intersecting social, political, and cultural concerns of disability studies.“ (Hall 2016: 39)

³ „Pod esencijalističkim shvatanjima rase i roda podrazumevaju se ona stanovišta koja rodne i rasne razlike smatraju nepromjenjivima – zasnovanima na urođenim ili na drugi način fiksiranim kategorijama, kao što su biološke [...]“ (Simić 2012: 246)

„Afroamerikancima je 1950-ih godina bilo dopušteno sjesti samo na zadnja sjedala, a mogli su se pomaknuti do srednjeg dijela autobusa samo ukoliko nijedan bijelac nije tamo želio sjesti“ (Ninić 2013: 138) nadalje, radili su u poljima pamuka, međurasni brakovi su bili zabranjeni: „Međurasni brakovi kao takvi ublažavaju granice između rasa - sredinom šezdesetih, devetnaest američkih saveznih država imalo je u zakonicima zabranu miješanja rasa“ (Ninić 2013: 147), ulazili su u prostorije nakon bijelaca itd., odnosno bijelci su se smatrali superiornima u odnosu na Afroamerikance.

Iako je u Sjedinjenim Američkim Državama prema Ustavu i zakonima rasna diskriminacija zabranjena, to nije u potpunosti promijenilo svakodnevicu niti mentalitet i vladanje ljudi. Unatoč zakonu, Afroamerikanci su i dalje bili diskriminirani i marginalizirani, te su smatrani manje vrijednima i nedovoljno „čovječnima“. Kod identiteta rase izostaje društvena potvrda stoga su pripadnici nerijetko smješteni u „potklasu“.

4.2. Rodna pripadnost kao manjinski identitet

Peternai Andrić navodi kako: „nema “prirodnog” roda, niti statičkog identiteta u smislu nepromjenjivih, zajedničkih obilježja; nema jedinstvenog niti “prirodnog” načina da se bude muškarac ili žena. Rod se postupno gradi nizom reprezentacija i izvedbi što u kontinuiranom ponavljanju zadobivaju privid “prirodnog”.“ (Peternai Andrić 2019: 20). Branka Galić smatra da: „ono što nam daje osjećaj identiteta kao muškarca ili žene nije puki anatomske spol, nego rod kao „kulturni/politički“ spol.“ (Galić 2005: 308) što dovodi do zaključka da rodni identitet, jednako kao i rasni identitet, nije urođen, nego nastaje pod društvenim utjecajem.

Jednako kao i rasni identitet, tako je i rodni identitet diskriminiran, osobito pripadnici ženskoga roda. Ženama je društvo kroz čitavu povijest nametalo oblike ponašanja kojih se trebaju pridržavati, a ukoliko to nisu činile bile su dehumanizirane te svrstane u „potklasu“ (primjerice: samohrane majke, uspješne žene, neudane žene i sl.). Žene su često bile prikazivane kao bespomoćna, ovisna, slaba i ranjiva bića.⁴ Osim toga smatrane su „nježnijim spolom“, te nedovoljno dobrima za „muške“ poslove: „[...] „ženstvena“ strana uvijek se promatra kao negativna, nemoćna instancija.“ (Moi 2007: 148). Prevladavao je patrijarhat, muškarci su bili superiorni „[...]u patrijarhatu, muškarac je uvijek pobjednik.“ (Moi 2007: 149), a žene su morale

⁴ „Women and the disabled are portrayed as helpless, dependent, weak, vulnerable, and incapable bodies.“ (Garland-Thomson 2017: 365)

raditi ono što im muškarci naredi te su u potpunosti ovisile o njima i nisu imale pravo glasa, a osim toga bile su i objektivizirane. Galić navodi da: „prema patrijarhalnom rodnom obrascu: ženi „prirodno“ pripada privatna sfera obitelji, kuće i brige o djeci, dok je muškarcu namijenjeno javno područje djelovanja budući da je on „sposobniji“ za racionalno mišljenje, odlučivanje i razvoj vlastite karijere, dakako, izvan kuće.“ (Galić 2004: 313) drugim riječima, smatralo se da je ženi „mjesto u kući i kuhinji“ te da im je jedini posao voditi brigu o djeci i kućanstvu, a obrazovanje i politika je za njih bilo nešto neostvarivo i nedokučivo. Za razliku od ženstvenosti koja je konstruirana kao nemoćna i marginalna, muževnost „ili muževni vrijednosni sustavi strukturirani su prema „ekonomiji vlastitog“. Vlast-vlasništvo-učiniti vlastitim: signalizirajući naglasak na samoidentičnosti, samoveličanju i bespravnoj dominaciji, [...]“ (Moi 2007: 156).

Iako je problem nejednakosti, kao i u slučaju Afroamerikanaca, riješen i dalje, kako navodi Matotek: „Ženska prava” još nisu dosegla jednakost s ”ljudski pravima”, odnosno s pravima koje muškarci prisvajaju i primjenjuju na sebe. Žene su potplaćene za posao koji obavljaju u odnosu na muškarce, često su žrtve zlostavljanja, vrlo teško dolaze do važnijih radnih mjesta. Žene su bolje plaćene samo u manekenstvu i prostituciji.“ (Matotek 2010) ili kako navodi Moi: „Dokle god patrijarhat žene određuje kao marginalne, njihova se borba može teoretizirati na isti način kao bilo koja borba protiv centralizirane strukture moći.“ (Moi 2007:225) što znači da dokle god prevladava patrijarhat, žene neće moći doseći potpunu jednakost s muškarcima.

5. Roman *Ubiti pticu rugalicu*

Autor predloška *Ubiti pticu rugalicu* jest Harper Lee. Predložak se svrstava u klasike američke književnosti koji se može promatrati kao i Bildungsroman jer se prati duhovni i intelektualni razvoj pojedinca. Roman je objavljen 1960-te godine te se sastoji od dva dijela koja čine uokvirenu kompoziciju. Prisutan je veći broj tema, a neke od njih su: razlike među društvenim slojevima, rasizam, hrabrost i suosjećanje pojedinca naspram društvene osude i stereotipa, uloga žene te nepravedan sustav zakona.

Iako je roman dobio Pulitzerovu nagradu, bio je i kritiziran te osporavan. Uklonjen je s popisa lektira u školi u Virginiji, a razlog tomu se navodi „rasistički jezik“, odnosno uporaba riječi „crnčuga“. No s druge strane, Američka nacionalna koalicija smatrala je da, kako navodi Cuculić: „svaka knjiga omogućuje čitateljima da razumiju povijesno značenje rasnih odnosa u Americi te da na taj način istraže pitanje rase u današnje vrijeme. Premda je za neke to neugodno, i pogrđni rasni izrazi realistički opisuju američku povijest i to bi učenicima trebali objasniti njihovi učitelji.“ (Cuculić 2016). Osim primjera škole u Virginiji, postoje i mnogobrojni drugi primjeri, kao što navodi Cuculić: „Udruga američkih knjižnica tako ga je stavila na 21. mjesto na popisu 100 najosporavanijih knjiga u razdoblju od 2000. do 2009. godine“, a „Nacionalna udruga obrazovanja je 1968. stavila roman na drugo mjesto na popisu knjiga koje dobivaju najviše primjedaba privatnih organizacija.“ (Cuculić 2016). Osim što je roman bio osporavan zbog „rasističkog jezika“, bio je osporavan i zbog čina silovanja koji se spominje. Ujedno je bio osporavan jer pojedini smatraju da lik Calpurnie predstavlja novog „zadovoljnog roba“, te su studenti, većinom Afroamerikanci, smatrali da ih roman demoralizira. No neki su pak smatrali da je roman zapravo pokretač borbe za ljudska prava: „Ipak, mnogi smatraju da je roman bio jedan od glavnih razloga uspjeha pokreta ljudskih prava 1960-ih u Americi, te da je stigla u »pravi čas da pomogne Jugu suočiti se s rasnim tenzijama«“ (Cuculić 2016) štoviše, kako navodi Cuculić: „Godine 2006. britanski knjižničari rangirali su roman iznad Biblije kao jednu od »onih knjiga koju svaki odrastao čovjek mora pročitati prije smrti«“. (Cuculić 2016). Na temelju romana nastao je istoimeni film 1962. godine čiji je režiser Robert Mulligan, a scenarist Horton Foote, a osim toga roman je i

uprizoren te se predstava izvodi svake godine u Monroevilleu u Alabami, odnosno Leeinom rodnom gradu.⁵

5.1. Manjinski identitet u romanu

Roman *Ubiti pticu rugalicu* započinje u sadašnjosti te se pripovjedač retrospekcijom vraća u prošlost. Radnja je smještena u gradiću Maycomb u Alabami te na početku romana pripovjedač, glavna junakinja Scout, iznosi kako je njezin brat Jem s trinaest godina slomio ruku te zatim pripovijeda o povijesti obitelji i kako je to sve započelo. Scout živi s bratom Jemom i ocem Atticusom koji je odvjetnik te kuharicom Calpurniom koja je Afroamerikanka. Svakoga ljeta su se Jem i Scout igrali s Dillom koji je dolazio kod svoje tete, a ponajviše su se zanimali za susjeda Booa koji nije nikada izlazio iz kuće. Scout detaljno prikazuje svjetonazor stanovnika Maycomba, odnose u obitelji, početak škole i sl. No zatim Atticusu dopadne slučaj Afroamerikanca Toma Robinsona koji je optužen za silovanje bjelkinje Mayellu Ewell te ga pristane zastupati. Nakon toga, Jem i Scout svakodnevno proživljavaju kako vršnjačko nasilje, tako i prijekore rodbine i susjeda. Unatoč svom uloženom trudu, Atticus ne uspijeva obraniti Toma te on prilikom bijega iz zatvora biva ubijen. Iako je Tom bio osuđen, otac Mayellu Ewell (Bob Ewell) prijeti Atticusu da će ga ubiti, a ujedno prijeti i Tomovoj ženi. Jedne večeri, kada su se Scout i Jem vraćali sa školske priredbe uoči Noći vještica, Bob Ewell ih napadne. U obrani im je pomogao Boo Radley kojeg su svi smatrali „fantomom“ te je odnio Jema kući. Jem je slomio ruku, a Scout je pretrpjela lakše ozlijede. Naposljetku, šerif Tate utvrđuje da je Bob Ewell mrtav (imao je kuhinjski nož među rebrima). Budući da nisu sa sigurnošću mogli reći tko je usmrtio Boba te zbog želje da nitko ne ispašta, šerif odlučuje da će objaviti kako je Bob tijekom napada sam pao na svoj nož i ubio se.

U romanu *Ubiti pticu rugalicu* važno mjesto zauzimaju manjinski identiteti rase i roda. Likovi koji pripadaju određenoj rasi ili rodu stigmatizirani su i dehumanizirani te društveno neprihvaćeni. Prema Peternai Andrić: „Favorizacija određenog obilježja kroz društvenu usporedbu izazvat će to da se neki pojedinci osjećaju superiorno, a oni drugi inferiorno.“ (Peternai Andrić

⁵ Ovaj odjeljak je prepričan i citiran prema: Cuculić, Kim. 2016. Klasik na udaru: "Ubiti pticu rugalicu" izbačen iz škola zbog navodnog rasizma. Novi list.hr (11.12.2016.) URL: https://www.novolist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/klasik-na-udaru-ubiti-pticu-rugalicu-izbacen-iz-skola-zbog-navodnog-rasizma/?meta_refresh=true (Datum pristupa: 23.8.2022.)

2019: 192). U ovome predlošku superiorni su muškarci i bijelci, a inferiorni žene i crnci. Afroamerikanac Tom Robinson ⁶ optužen je za silovanje bjelkinje Mayellu Ewell:

„I tako je miran, pristojan i skroman crnac, koji se drznuo sažalijevati bjelkinju, morao svoju riječ suprotstaviti riječi dvoje bijelaca. Ne moram vas podsjećati na njihovo držanje dok su svjedočili – i sami ste vidjeli. Svjedoci optužbe, uz iznimku šerifa okruga Maycomb, predstavili su se vama, gospodo, i ovom sudu s ciničnim uvjerenjem da se u njihovu riječ neće sumnjati, da ćete ih vi pratiti u uvjerenju – u zlom uvjerenju – da svi crnci lažu, da su svi crnci u osnovi nemoralna bića, da se nijednom crncu ne može vjerovati kad je riječ o našim ženama. Sve su to pretpostavke koje se i očekuju od uma njihova kalibra. A to je, gospodo, kako znamo, laž jednako crna kao koža Toma Robinsona, laž koju vam ne moram posebno objašnjavati, vi znate istinu, a istina je ova: neki crnci lažu, neki su crnci nemoralni, nekim se crncima ne može vjerovati kad je riječ o ženama – bilo crnim ili bijelim. Ali, to je istina koja se odnosi na cijeli ljudski rod, a ne na pojedinu rasu. U ovoj sudnici nema osobe koja nikad nije slagala, koja nikad nije učinila nešto nemoralno i nema muškarca koji nikad nije pogledao ženu s pohotom.“ (Lee 2020: 248).

Usprkos značajnim dokazima o Tomovoj nedužnosti, porota ga je osudila, a jedino logično objašnjenje takve presude jest Tomov rasni identitet. Atticus Finch nije uspio u svome pohodu, ali je napravio veliku stvar za Afroamerikance, Miss Maudie: „... pomislila sam: Atticus Finch neće pobijediti, ne može pobijediti, ali je jedini u ovom okrugu kadar postići da porota tako dugo zasjeda u takvom slučaju. I pomislila sam: Eto, napravili smo prvi korak – vrlo malen, ali ipak prvi korak.“ (Lee 2020: 263). Prije same presude, Tom je bio napadan i vrijeđan. Nazivan je pogrđnim imenima poput „crni crnčuga“ i sl. Djeca odvjetnika Fincha, Scout i Jem, su također bili vrijeđani jer im je otac zastupao Afroamerikanca i nazivani su pogrđnim imenima poput: crnoljubci i slično, a osim toga i osuđivani da im otac sramoti obitelj i bijelce. Svakoga dana su ih vršnjaci u školi provocirali: „Moji kažu da tvoj otac sramoti sve nas i da bi onog crnju trebalo objesiti s vodotornja.“ (Lee 2020: 93), osim vršnjaka i rodbina je izražavala svoje negodovanje: „A nisi ti kriva što je stric Atticus uz to još i crnoljubac, ali ja ti mogu reći da je obitelji zbog toga itekako neugodno...“ (Lee 2020: 100), a jednako tako i susjedi poput gospođe Dubose „Vaš otac nije ništa bolji od crnaca i propalica za koje radi!“ (Lee 2020: 124). Činjenica da su i Atticus i njegova djeca bili vrijeđani je dokaz tvrdnje da se „stigmatizacija prenosi na one bliske stigmatiziranom“ (Paternai Andrić 2019: 270). Za razliku od negativnog stava koji je imala većina stanovnika, Atticus je smatrao da čini ono što bi svaki čovjek trebao činiti: „To što smo poraženi stotinu godina prije nego što smo počeli

⁶ Osim što je bio diskriminiran i stereotipiziran zbog svoje pripadnosti drugoj rasi, imao je i tjelesnu disfunkciju: „Lijeva mu je ruka bila dobrih trideset centimetara kraća od desne i mlohavo je visjela. Završavala je malom osušenom rukom.“ (Lee 2020: 225).

nije razlog da ne pokušamo pobijediti.“ (Lee 2020: 93) i zabranjivao je Scout da se izražava neprikladno: „Braniš li ti crnje Atticuse? – upitala sam ga te večeri. Naravno. I ne govori „crnje“, Scout. To je prosto.“ (Lee 2020: 91). Calpurnia, kuharica obitelji Finch, je bila Afroamerikanka te su se oni s njom u potpunosti slagali, bila je član obitelji. Kako je navedeno u predlošku, rijetko je iznosila svoje mišljenje o bijelcima, čime se želi ukazati na to da Afroamerikanci nisu imali pravo slobodnog govora te nisu smjeli, odnosno bilo je nepoželjno da iznose svoje mišljene, posebno mišljenje o bijelcima.

U predlošku je osim odnosa društva prema Tomu, prikazan i odnos prema ostalim pripadnicima crne rase: „Nakon što su pričekali da bijelci uđu, počeli su ulaziti i crnci. [...] Balkon za crnce prostirao se duž triju zidova sudnice poput trijema [...]“ (Lee 2020: 198), štoviše i razboriti stanovnici nisu podnosili pripadnike crne rase: „Nikako mi nije jasno zašto razboriti ljudi načisto polude kad se pojavi nešto vezano za crnce...“ (Lee 2020: 106). Crnci su radili u poljima pamuka, odnosno teške poslove: „Bio je običaj da crnci koji rade u polju ostave djecu u najbližoj hladovini – obično su djeca sjedila između dvaju redova pamuka.“ (Lee 2020: 148). Identitet rase je prikazan kao manjinski identitet, odnosno društveno neprihvaćen i osuđivan, a razlog tomu jest što su bijelci (većinsko stanovništvo) smatrali crnce (manjina) opasnim. Emocionalna ili fizička veza između crnca i bijelkine je bila nezamisliva: „Učinila je nešto što je našem društvu nezamislivo: poljubila je crnca.“ (Lee 2020: 247). Naposljetku, osim crnaca, važno je napomenuti da su i mulati, "miješana djeca", odnosno djeca kojima je jedan roditelj pripadnik bijele rase, a drugi crne proživljavala diskriminaciju i dehumanizaciju: „Nikamo ne pripadaju. Crnci ih neće jer su napola bijeli, a bijelci ih neće jer su napola crni, pa nikamo ne pripadaju.“ (Lee 2020: 195).

Osim identiteta rase, kao što je i prethodno navedeno, tematiziran je i identitet roda. Kako navodi Peternai Andrić: „Kategorija “žene”, na primjer, često biva podvrgnuta stereotipizaciji bilo da je riječ o njihovoj idealizaciji ili odmaku od opće norme.“ (Peternai Andrić 2019: 2018). Scout Finch, glavna junakinja romana, često je kritizirana zbog svog ponašanje, jer njezino ponašanje nije dolikovalo pripadnici ženskoga roda. Često je ulazila u sukobe „Taj sam put rasjekla do kosti zglobov na prstu udarajući ga u zube.“ (Lee 2020: 102), igrala se u blatu, zanimala se za ono za što su se zanimali njezin brat Jem i „zaručnik“ Dill te je stalno nosila hlače: „Zablistao je zlatni most Miss Maudie. – Baš si lijepo odjevena, Miss Jean Louise – rekla je. – Gdje su ti danas hlače? – Ispod haljine.“ (Lee 2020: 279). Neprestano je bila pod pritiskom okoline da mora biti dama i ponašati se u skladu sa svojim rodnim identitetom, odnosno okolina ju je neprestano pokušavala

podučiti društvenim normama prema kojima se netko identificira kao žena:⁷ „Imat ćeš ožiljak na prstenjaku koji nimalo ne pristaje pravoj dami.“ (Lee 2020: 104), „Zašto nosiš taj kombinezon? Trebala bi nositi haljine i kombine, mlada damo! Ako te netko ne opameti, postat ćeš konobarica kad odrasteš [...]“ (Lee 2020: 123). Iz navedenih se primjera mogu izvesti zaključci o društvenoj konstruiranosti roda. Rodni identitet lika se oblikuje pod utjecajem i pritiskom neposredne okoline, vođen društvenim normama i konvencijama koje unaprijed određuje mjesto i vladanje djevojčica i dječaka, pa kasnije i muškaraca i žena. Teta Alexandra smatrala je da bi se Scout trebala igrati sa štednjacima i biti „sunčeva zraka u očevu životu“: „Odgovorila sam da se sunčevom zrakom može biti i u hlačama, ali teta je rekla da se moram ponašati kao sunčeva zraka, da sam se rodila dobra, ali da iz godine u godinu postajem sve gora.“ (Lee 2020: 99), odnosno smatrali su da je ženi mjesto u kuhinji, a osim toga da bi trebala šivati i baviti se ostalim „ženskim poslovima“: „Znaš da nije navikla na djevojčice – rekao je - barem ne na djevojčice poput tebe. Pokušava od tebe napraviti damu. Zar ne bi mogla početi šivati ili nešto takvo?“ (Lee 2020: 274). Osim Scout i Dill je, iako pripadnik muškoga roda, proživljavao nametanje oblika ponašanja koji vrijede za muškarce odnosno dječake: „Nisi pravi dječak. Dječaci idu van i igraju se bejzbol s drugim dječacima, ne motaju se po kući i živciraju svoje roditelje.“ (Lee 2020: 172). Osim toga prikazano je i mišljenje da dječaci ne trebaju kuhati i baviti se ženskim poslovima: „Dječaci ne kuhaju. – Zahihotala sam zamišljajući Jema s pregačom.“ (Lee 2020: 99).

Peternai Andrić navodi sljedeće: „Identiteti su u zavisnom položaju spram moći i uvjetovani društvenim normama i konvencijama.“ (Peternai Andrić 2019: 180) što se može primijeniti i na ovaj roman jer su manjinski identiteti – crne rase i ženskoga roda u zavisnom položaju spram moći bijelaca i muškaraca, odnosno uvjetovani su društvenim normama i konvencijama što je posebice izraženo kod manjinskog identiteta roda. Ujedno, bijelci dodjeljuju Afroamerikancima atribut „opasni“ stoga kako navodi i Peternai Andrić: „Budući da predstavljaju prijetnju ili ugrozu “našem” identitetu, drže da je potrebno subjekte isključiti, odbiti, devalvirati, odnosno diskriminirati.“ (Peternai Andrić 2019: 183). Nadalje, „Strah od stranaca (azilanata, migranata) tumači se time što suočen sa strancima subjekt prepoznaje alternativne načine egzistencije te se plaši toga da je njegov način egzistencije, ono njemu poznato i prihvatljivo, ugrožen.“ (Peternai Andrić 2019: 185) što dovodi do zaključka da su Afroamerikanci društveno konstruirani kao prijetnja, kao nešto nepoznato i drugačije no s negativnim predznakom.

⁷ Još jedan primjer iz predloška za navedenu tvrdnju: „Vrijeme je da postaneš djevojčica i počneš se ponašati kako se pristoji!“ (Lee 2020: 139)

U romanu *Ubiti pticu rugalicu* zajedničko je i rasnom i rodnom identitetu da su marginalizirani, diskriminirani, stereotipizirani, dehumanizirani i stigmatizirani te pod utjecajem društvenih normi i konvencija, a osim toga društveno su konstruirani kao inferiorni. Štoviše, kako navodi Moi: „Žene uključene u kampanje protiv rasizma, kako u devetnaestom tako i u dvadesetom stoljeću, ubrzo su uvidjele da vrijednosti i strategije pomoću kojih se crnce držalo na mjestu zrcale vrijednosti i strategije na koje se pozivalo kako bi žene ostale podređene muškarcima.“ (Moi 2007: 42).

5.2. Analiza pripovjedača

Pripovjedač je: „[...] unutarinja, tekstualna instanca što odgovara na pitanje “tko govori” i u tom je smislu funkcija što ju konstruira čitatelj.“ (Peternai Andrić 2019: 260), odnosno „Pripovjedaču pripada ključno mjesto u opisu i tumačenju pripovijesti [...]“ (Peternai Andrić 2019: 260). Pripovijedanje je najčešće u prvom i u trećem licu, odnosno, može biti subjektivno i objektivno. Kako navodi Peternai Andrić: „Kao maksimalan stupanj upućenosti javlja se pozicija sveznajućeg pripovjedača koji je upoznat s najdubljim osjećajima i mislima ostalih likova, njihovom prošlošću pa čak i budućnošću.“ (Peternai Andrić 2019: 260-261), no s druge strane postoji i subjektivni pripovjedač odnosno pripovjedač u prvome licu: „subjektivni, personalizirani pripovjedači mogu biti nepouzdana u smislu da je valjanost njihovih izjava više ili manje slaba ili je nema, te se njihove izjave mogu odbaciti i po mogućnosti zamijeniti izjavama drugih.“ (Peternai Andrić 2019: 261).

U romanu pripovjedač jest u prvom licu što znači da je subjektivan i posjeduje izravnu poziciju – Jean Louise Finch zvana Scout. Budući da je pripovjedač subjektivan, iznose se njegovi stavovi i viđenje okoline. Scout je šestogodišnjakinja koja živi s četiri godine starijim bratom Jeremy Atticus Finch zvan Jem i samohranim ocem Atticus Finch koji je odvjetnik. Pripovjedač je u izravnoj vezi sa zbivanjima jer njezin otac, koji je odvjetnik, zastupa Afroamerikanca te zbog toga ona i brat proživljavaju kako vršnjačko nasilje tako i provokacije susjeda i rodbine. No Scout i sama predstavlja manjinski identitet jer pripada ženskome rodu. Žene su u to vrijeme bile diskriminirane i postojao je kodeks ponašanja i oblačenja što se proteže i kroz predložak „Nema nikakve nade da postanem dama budem li i dalje nosila hlače: kad sam joj rekla da u haljini ništa ne mogu raditi, odgovorila mi je da i ne trebam raditi stvari za koje su mi potrebne hlače.“ (Lee 2020: 98). Scout, pripovjedačica, a ujedno i glavna junakinja (bjelkinja srednje klase), oblikuje i kontrira pisanje. Opisuje i pripovijeda o raznim temama i događajima u Maycombu kroz vlastito iskustvo, ali i iskustvo ostalih likova.

Budući da je Scout još dijete, ona sve gleda iz dječje perspektive što može imati i pozitivne i negative strane: „Prednosti takvog pristupa mogu se naći u svježini, živahnosti, nekovrskoj nevinosti i neposrednost, međutim, riječ je o ograničenom i fragmentiranom kutu gledanja. [...] Dijete ne može sakriti ništa, i ujedno znatiželjno traži odgovore na mnoga pitanja.“ (Peternai Andrić 2019: 265-266) što se u ovome romanu i potvrđuje jer Scout neprestano traži odgovore od Atticusa. „Pripovjedna perspektiva infantilnog pripovjedača obično se izabire zbog pojačavanja ciničnog učinka ili kao društvena kritika ili da bi se uvela ili pojačala razlika između svijeta odraslih i svijeta djece.“ (Peternai Andrić 2019: 266) U ovome romanu, infantilni pripovjedač se pojavljuje kao društvena kritika.

5.3. Binarne opozicije

Predložak je prožet binarnim opozicijama na svim razinama te se kroz binarne opozicije grade karakteri, ali i prikazuje svjetonazor stanovnika Maycomba. Budući da je roman prožet brojnim binarnim opozicijama, u radu će biti razvrstane u tri grupe. Prva grupa odnosi se na normu i normativnost, druga na dva ključna pojma – bijelci i Afroamerikanci te se posljednja grupa odnosi na poimanje rodne uloge.

Prva grupa sadrži tri binarne opozicije. Prva binarna opozicija jest normalno/nenormalno što Peternai Andrić definira na sljedeći način: „razumijevanje identiteta kao performativno-diskursivne konstrukcije uključuje i društvenu uvjetovanost tvorbe identiteta u smislu da prihvatljive kategorizacije i karakteristike subjekta određuje okolina kroz konvencionalne i normativne zahtjeve, a sve ono onkraj zadanih normi i konvencija dobiva atribut nenormalnog, zazornog, nedostatnog, čudovišnog, nakaznog, deformiranog, izopačenog.“ (Peternai Andrić 2019: 274) što znači da je normalno sve ono što je u skladu s društvenim konvencijama, a nenormalno sve ono što se odmiče od društvenih konvencija, pa se tako Scout, Jem i Dill smatraju normalnima, dok je Arthur Radley (susjed zvani Boo) predstavljen kao nenormalan individualac jer nikada ne izlazi iz kuće i nitko ga nikada nije vidio te se o njemu stvaraju razne „mistične“ priče i nagađanja: „U kući je živio fantom. Ljudi su govorili da postoji, ali ga Jem i ja nikada nismo vidjeli. Ljudi su govorili da izlazi noću kad je mjesec visoko i viri kroz prozore. Kad bi se ljudima od hladnoće smrznule aleje, bilo je to zato što je on puhnuo na njih. Svi neriješeni zločini u Maycombu bili su njegovo djelo.“ (Lee 2020: 9). Scout, Jem i Dill su željeli pod svaku cijenu vidjeti Arthura te su stalno maštali i razgovarali o njemu, a osim toga osmislili su i predstavu kojom su uprizorili jednu od najpoznatijih priča stanovnika o Arthuru i njegovoj obitelji. Osim

binarne opozicije normalno/nenormalno, u ovu grupu je svrstana i binarna opozicija selo/grad, u selo su većinom smješteni neuki i unazađeni pojedinci, dok su u gradu intelektualci. Posljednja binarna opozicija u ovoj grupi jest vjernici/nevjernici, Atticus i njegova obitelji idu u crkvu, kao i većina stanovnika no Radleyjevi nisu išli u crkvu: „Nisu išli u crkvu, što je glavna mejkombska rekreacija [...]“ (Lee 2020: 11). Budući da se Radleyjevi odmiču od norme time što ne idu u crkvu, smatraju se nevjernicima i stigmatiziraju.

Druga grupa sadrži četiri binarne opozicije, a prva je crnci/bijelci. Crnci su odvojeni kao identitet, društvo ih osuđuje, marginalizirani su i dehumanizirani, svrstani u „potklasu“ te su uz njih vežu razni stereotipi. Dok su bijelci većina, te oni predstavljaju „normalno“ društvo. Kako je i u samome predlošku prikazano, koliko god crnac bio nedužan i koliko god dokazi potvrđuju njegovu nevinost, ukoliko se spori sa bijelcem uvijek će izgubiti: „Na našim sudovima, kada je riječ crnca suprotstavljena riječi bijelca, bijelac uvijek pobijedi.“ (Lee 2020: 269). Sljedeća binarna opozicija koja se nadovezuje na prethodno spomenutu, tiče se odnosa bijelac prema Afroamerikancima - Atticus/mještani, odnosno „cnoljubac“/rasisti. Atticus je odvjetnik koji brani Afroamerikanca te je stoga nazivan pogrđnim imenima poput crnoljubac i sl., a mještani ga zbog njegova nauma da brani crnca osuđuju jer oni smatraju da je Tom Robinson kriv, ali samo zato što je crnac. Što dovodi do sljedeće binarne opozicije, a to je pravda/nepravda, pojam nepravde vezuje se uz presudu koja je povezana s rasnom pripadnošću. Tom Robinson je Afroamerikanac i stoga je osuđen, da je bijelac vjerojatno ne bi bio. Budući da je njegova riječ suprotstavljena riječi bijelaca, nije imao nikakvih izgleda. Ujedno je i prisutna opozicija samilost/osuda jer nekolicina smatra da Tom nije kriv, a ostatak da je kriv.

Posljednja grupa jest binarna opozicija muškarac/žena. Kroz cijeli predložak se marginalizirano provodi pitanje kakav je to obrazac ponašanja za žene, a kakav za muškarce. Scout je pripadnica ženskoga roda, ali se ne ponaša u skladu s time, odnosno nosi hlače, a ne haljine, ulazi u sukobe, psuje i sl. što prema mišljenju okoline ne priliči jednoj dami. Također se navodi kako Miss Maudie ne može biti u poroti zato što je žena, te da kuhanje ne priliči dječacima.

Budući da, „sam proces oblikovanja ostvaruje se kao usporedba i nalaženje sličnosti ili uspostava razlike spram drugog“ (Peternai Andrić 2019: 103), binarne opozicije imaju važnu ulogu u izgradnji identiteta i društvene slike.

5.4. Metafore i stereotipi

Metafore: „[...] služe kao usmjerivači misli prema određenom značenju.“ (Pternai Andrić 2019: 57). Glavna metafora koja se u predlošku pojavljuje, a po njoj je roman dobio ime jest: „Ptice rugalice ne čine ništa, osim što nam pjevaju. Ne uništavaju ljudima vrtove, ne gnijezde se u kukuruzu, samo pjevaju. Zato je grijeh ubiti pticu rugalicu.“ (Lee 2020: 110). Ptica rugalica predstavlja Toma Robinsona te nepravednu presudu porote, a zatim i ubojstvo. Tom Robinson nije nikome naštetio, samo je želio pomoći, no njegova dobrota i pristojnost su zlonamjerno upotrijebljeni. Kao što se navodi da je sramota ubiti pticu rugalicu, tako se navodi da je sramota naštetiti čovjeku druge rase: „Njegov je stav da je grijeh ubiti invalida, stajao on, sjedio ili bježao. Izjednačio je Tomovu smrt s besmislenim ubijanjem ptica pjeвица [...]“ (Lee 2020: 292).

Dyer razlikuje tipove i stereotipove, a stereotip je nužno nametnut⁸ te predstavlja „poopćavanje ili svođenje cijele društvene kategorije i svakog pojedinca u njoj na nekoliko osnovnih – ali preuveličanih – osobina.“ (Pternai Andrić 2019: 276). Stereotipi koji se u romanu pojavljuju jesu: ljudi sa sela su nižeg statusa, čovjekovo ponašanje je vezano uz genetiku, žena se treba ponašati u skladu s društvenim normama inače nije žena i naposljetku, crnci su opasni za bijelce.

Jedan od izraženijih stereotip je stereotip vezan uz genetiku: „Cunninghamovi nikad ne uzimaju ništa što ne mogu vratiti [...]“ (Lee 2020: 24), što god netko učini odmah se povezuje da je to učinio zato što pripada određenoj obitelji te je to za tu obitelj karakteristično. Svjetonazor da je ponašanje pojedinca vezano uz genetiku može se povezati s esencijalističkom teorijom identiteta prema kojoj se: „subjekti doživljavaju kao „prirodni“ i čvrstih identiteta, tvori ih nešto u njima duboko ukorijenjeno, nerijetko skriveno (nevidljivo ili neopipljivo) i nepromjenjivo.“ (Pternai Andrić 2021: 19), odnosno: „esencijalizam se nerijetko povezuje s biološkim determinizmom, kao tezom da genetsko nasljeđe utječe i određuje, pa i ograničava, konstrukciju identiteta subjekta.“ (Pternai Andrić 2021: 19-20). Nadalje, česti su stereotipi vezani uz crnce: „Tipično je za crnca da jednostavno počne bježati. Tipično je da crnac nema plan, ne misli na budućnost, samo počne bježati čim mu se pruži prilika. [...] Crnac je uvijek samo crnac.“ (Lee 2020: 292). Osim toga, sve što nije istinito naziva se „crnačkim bajkama“ te se svaki težak posao dodijeli crncu: „Zašto niste uzeli nekog crnca?“ (Lee 2020: 89). Rodni stereotip da se žena treba ponašati u skladu s društvenim normama inače nije žena može se povezati sa sintagmom „prava žena“ koja je, kako

⁸ Types are instances which indicate those who live by the rules of society (social types) and those whom the rules are designed to exclude (stereotypes). [...] You appear to choose your social type in some measure, whereas you are condemned to a stereotype. (Dyer 2006: 355)

navodi Bilić nastala: „u kontekstu patrijarhalne zajednice, zadržala se i održala zahvaljujući reproduciranjem patrijarhalnih vrijednosti.“ (Bilić 2021: 28) „Pravoj ženi“ kao uzornoj kućanici i majci mjesto je u privatnome obiteljskom okruženju i kućnome ambijentu. Svaki otklon od ideala „prave žene“ i društvenih normi bio je sankcioniran, negativno vrijednosno određen, osuđen i kažnjen.“ (Bilić 2021: 28-29) što se potvrđuje i u ovome romanu, jer većina želi Scout napraviti „pravom damom“ te joj nameće obrasce ponašanja.

Individualci koji „pripadaju“ drugom društvenom i kulturnom okruženju, kada se nađu u novom okruženju često budu neprihvaćeni od strane društva, stereotipizirani i dehumanizirani. Osim što su stereotipizirani, često su i stigmatizirani. Scout pripada ženskome rodu, ali ju zanimaju stvari za dječake, Tom je crnac koji se spori s bijelcima, Boo ne izlazi iz kuće te ga zbog toga smatraju nenormalnim i izmišljaju razne priče, svi navedeni subjekti su individualci koji svojim ponašanjem ili izgledom odskaču o svoje okoline te su zbog toga pod „povećalom“ i udarom kritike. Peternai Andrić navodi „Spol i rod, rasa i klasa, težina i visina, obrazovanje i hobiji, sve navedeno i još puno toga nenavedenog jesu identitetne kategorije što određuju i međusobno razlikuje subjekte, ali ne postoje dva potpuna ista subjekta. Neke su kategorije mjerljive, druge ne, no nesumnjivo je da razlika među subjektima ima izuzetno mnogo. Upravo razlike, i to one neželjene, jesu ishodište stigme“ (Peternai Andrić 2019: 192). Većina stigmatizira manjinu kako bi sebi povećala vrijednost. No vrlo važna činjenica jest: „Razlike spram drugih nas potiču i uče rastu, prerastanju u nešto drugo: preoblikovanje jednog identiteta, njegovo prevladavanje, zamjenu novim.“ (Peternai Andrić 2019: 171).

6. Zaključak

Identitet je društveno potrebna konvencija te u njegovoj tvorbi važnu ulogu imaju okolnosti i jezik. Kako bi neki identitet bio valjan, potrebna je društvena potvrda. Ukoliko ta društvena potvrda izostane, individue budu marginalizirane i stigmatizirane te okarakterizirane kao „potklasa“. Manjinski identiteti zahtijevaju jezičnu artikulaciju kako bi bili zaokružena cjelina, stoga književnost ima vrlo važnu ulogu. Manjinski identitet, u čije okvire spadaju i invaliditet i rasni i rodni identitet, često je marginaliziran i diskriminiran upravo zbog svoje nekonvencionalnosti. Rasni i rodni identiteti nisu nešto što je čovjeku urođeno nego nešto što nastaju pod društvenim utjecajem.

U romanu *Ubiti pticu rugalicu* važno mjesto zauzimaju prikazi manjinskih identiteta rase i roda. Likovi koji pripadaju određenoj rasi ili rodu stigmatizirani su i dehumanizirani te društveno neprihvaćeni. Manjinski identiteti – crne rase i ženskoga roda u zavisnom su položaju spram moći bijelaca i muškaraca, odnosno inferiorni su. Scout pripada ženskome rodu, ali ju zanimaju stvari za dječake, Tom je crnac koji se spori s bijelcima, navedeni subjekti su individualci koji svojim ponašanjem ili izgledom odskaču o svoje okoline te su zbog toga pod „povećalom“ i udarom kritike. Budući da je prisutan infantilni pripovjedač u prvome licu, roman se temelji na subjektivnosti i dječjoj perspektivi. Kroz prisutne binarne opozicije, među kojima se ističu bijelci/Afroamerikanci, muškarci/žene te stereotipe vezane uz njih, predočen je svjetonazor stanovnika.

Budući da roman vrlo detaljno prikazuje način življenja i stereotipe te odnos bijelaca prema Afroamerikancima, zaključno je da ima politički i etički učinak ⁹ te da postavlja glavna etička pitanja i potiče empatiju kod čitatelja. Pripovjedač uspijeva stvoriti pozitivnu sliku o manjinskom identitetu te prikazati nepravde koje mu se nanose zbog njegove različitosti.

⁹ Primjeri citata s dubokom moralnom porukom: „Kad budeš stariji, vidjet ćeš svakoga dana kako bijelci varaju crnce ali reći ću ti nešto i to dobro upamti: kad god bijelac to učini crncu, tko god bio, koliko god bio bogat ili potjecao iz otmjene obitelji, taj je bijelac smeće.“ (Lee 2020: 269), „[...] nikoga ne poznaješ dok mu se ne uvučesh u kožu i hodaš u njoj.“ (Lee 2020: 344).

7. Literatura

Popis izvora:

1. Lee, Harper. 2020. Ubiti pticu rugalicu [prev. Ljiljana Šćurić], Zagreb: Znanje.

Popis citirane literature:

1. Bilić, Anica. 2019. Glas za slabije u svijetu bez empatije i književnome diskursu Slavka Kolara i Marije Škrlec. Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti, odgoju i obrazovanju. Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu, str. 17-43.
2. Bauman, Zygmunt. 2009. Identitet: Razgovori s Benedettom Vecchijem. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
3. Cuculić, Kim. 2016. Klasik na udaru: "Ubiti pticu rugalicu" izbačen iz škola zbog navodnog rasizma. Novi list.hr (11.12.2016.) URL: https://www.novilist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/klasik-na-udaru-ubiti-pticu-rugalicu-izbacen-iz-skola-zbog-navodnog-rasizma/?meta_refresh=true (Datum pristupa: 23.8.2022.)
4. Dyer, Richard. 2006. Stereotyping. Media and Cultural Studies: Keywords [ur. Meenakshi Gigi, Durham, Douglas M. Kellner]. Blackwell Publishing Ltd, str. 353- 365.
5. Galić, Branka. 2004. Seksistički diskurs rodnog identiteta. Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline. 13 (3-4), str. 305-324. URL: <https://hrcak.srce.hr/en/47822?lang=en> (Datum pristupa: 22.8.2022.)
6. Garland-Thomson, Rosemarie. 2017. Integrating Disability, Transforming Feminist Theory. The Disability Studies Reader, [ur. Davis, Lennard J]. New York: Routledge, str. 360-381.
7. Hall, Stuart. 2006. Kome treba identitet. Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturnih studija [ur. Dean Duda]. Zagreb: Disput, str. 357-371.
8. Hall, Alice. 2016. Literature and Disability, New York: Routledge.
9. Toril, Moi. 2007. Seksualna/tekstualna politika. Zagreb: AGM.
10. Matotek, Višnja. 2010. Prava žena kroz povijest. (7.10.2010.) URL: <https://povijest.net/2018/?p=1456> (Datum pristupa: 17.8.2022.)
11. Ninić, Petra. 2013. Pravni temelji položaja afroameričkog stanovništva u Sjedinjenim Američkim Državama od II. svjetskog rata do početka XXI. Stoljeća. Pravnika. 47(94), str. 133-156. URL: <https://hrcak.srce.hr/133716> (Datum pristupa: 17.8.2022.)
12. Peternai Andrić, Kristina. 2019. Pripovijedanje, identitet, invaliditet, Zagreb: Biblioteka Intermedia.

13. Peternai Andrić, Kristina. 2021. Teorija o tvorbi identiteta: [uvodno izlaganje]. Identitet u prekograničnim privatnopravnim odnosima : okrugli stol održan 25. veljače 2021. [ur. Jakša Barbić, Mirela Župan]. Središnja knjižnica HAZU, str. 17-45.
14. Simic, Marina. 2012. Kratka skica za pregled razumevanja pojmova rase i roda u zapadnoevropskoj nauci. Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka [ur. Saša Gavrić i Emina Bošnjak]. Sarajevski otvoreni centar, str. 246-260.